

Advies programmaraad 22-05-2025 en reactie bestuurlijke stuurgroep

Aanwezig: (AVS), (LAKS), (AOB), (FvOv), (SPV), (LVO), (K80), (ONSww), (JongPIT), (LBVSO), (Bouwend Nederland), (Binnenklimaat Nederland), (BMK), (BK), (NL Ingenieurs), (BNA), (OCW), (VNG), (Ruimte-OK), (PO-Raad/VO-raad)

Afwezig: (Techniek Nederland), (Sectorraad GO), (Sectorraad PRO)

Inleiding

Dit document bevat de input die is opgehaald tijdens de eerste bijeenkomst van de programmaraad van het Innovatieprogramma Onderwijs huisvesting. De leden van de programmaraad hebben in groepen inzichten gedeeld via post-its en flappen, met een plenaire terugkoppeling. De verzamelde kansen, risico's en aandachtspunten zijn geclusterd in thematische kopjes: vier voor kansen en elf voor risico's/aandachtspunten. Ook is de kans gegeven nog schriftelijk aan te vullen.

Per thema is vervolgens een reactie van de stuurgroep toegevoegd, waarin wordt toegelicht hoe met de adviezen wordt omgegaan in de verdere uitwerking van het programma. Deze reacties zijn visueel onderscheiden door middel van een kleurkader om de leesbaarheid te vergroten. Dit verslag geeft daarmee inzicht in de input van de programmaraad en hoe deze wordt meegenomen in het vervolgproces. Bijlage 1 bevat een begrippenlijst.

Kansen

1. Innovatie: versnellen, verbreden en delen

Innovatieve benaderingen, zoals het parametrisch model en het legoliseren van de bouw (bijvoorbeeld volgens het IPS-principe), werden gezien als kans om de bouw te versnellen en tegelijkertijd meer grip te krijgen op kosten en kwaliteit. De behoefte om vernieuwende aanpakken sneller te verbreden en op te schalen kwam meerdere keren terug. Daarbij werd kennisdeling essentieel genoemd, niet alleen binnen het programma maar juist ook naar buiten toe om innovatie aan te jagen; leden zien voor het programma en de deelnemende scholen een voorbeeldfunctie, mits de lessen daadwerkelijk gedeeld worden. Tegelijkertijd werd benadrukt dat deze lessen pas impact hebben als ze ook toepasbaar zijn in de praktijk, waarvoor voldoende financiering cruciaal is, iets wat momenteel niet vanzelfsprekend is.

Binnen het Innovatieprogramma wordt actief ingezet op innovatie en versnelling, onder meer via de inzet van het parametrisch model in leerlab 1, het generiek Programma van Eisen in leerlab 2. De stuurgroep herkent en onderschrijft het belang van kennisdeling voor het versnellen en verbeteren van scholenbouw. Via de Community of Practice en het Programma Onderwijs huisvesting zullen inzichten, producten en resultaten actief worden gedeeld, zodat andere scholen en betrokken partijen deze kunnen gebruiken en kunnen leren van de ervaringen.

Er is ruimte voor circa 132 bouwprojecten binnen het Innovatieprogramma die subsidie ontvangen om bovennormatieve kwaliteit te realiseren. Het structureel verhogen van de budgetten voor alle scholen valt buiten de scope van dit programma en vraagt om politieke besluitvorming op rijksniveau. Tegelijkertijd is het een belangrijk uitgangspunt van het programma om met behulp van bouwstandaarden en oplossingsrichtingen te streven naar een betere prijs/kwaliteitverhouding. Door onder meer het gebruik van standaarden zoals het

gestandaardiseerde Programma van Eisen en het parametrisch model wordt verwacht dat processen worden geoptimaliseerd, schaalvoordelen worden benut en het lerend vermogen in de sector toeneemt. Het programma beoogt daarmee bij te dragen aan het versnellen en het verbeteren van de onderwijshuisvestingsopgave zodra er voldoende rijksmiddelen beschikbaar worden gesteld.

2. Het belang van inclusieve en kwalitatieve schoolomgevingen

Leden gaven aan een groot belang te hechten aan het aanjagen van de beweging richting inclusief onderwijs. Om echt toekomstbestendig te zijn moet dat nu al onderdeel zijn van de scholenbouw. Kwalitatieve aspecten, zoals akoestiek, verdienen volgens de leden meer waardering. Niet alleen voldoen aan normeringen, maar ook echt kijken naar hoe deze elementen bijdragen aan een kwalitatieve, prettige en inclusieve leeromgeving.

De stuurgroep deelt het belang dat gehecht wordt aan inclusieve en kwalitatieve schoolomgevingen. Binnen alle drie de leerlabs is inclusie een belangrijk aandachtspunt en wordt van bouwprojecten verwacht dat zij dit actief meenemen in hun ontwerp en bouwproces. Leerlab 3 richt zich bovendien expliciet op het verkennen en toepassen van innovatieve inclusieve maatregelen. Daarnaast vraagt de stuurgroep aan Ruimte-OK om binnen de leerlabs te stimuleren dat, waar mogelijk en passend binnen de financiële kaders, de systematiek van Frisse Scholen integraal wordt toegepast. Voor de tweede of derde tranche kan de stuurgroep overwegen om het integraal toepassen van Frisse Scholen als vereiste te stellen, met daarbij de kanttekening dat dit substantiële financiële middelen vraagt en de haalbaarheid zorgvuldig moet worden afgewogen. In de monitoring en evaluatie van de bouwprojecten zal worden getoetst in hoeverre deze maatregelen bijdragen aan inclusie, alsook worden gekeken naar zaken als de akoestiek en de algemene waardering van de schoolomgeving door gebruikers.

3. Duurzaamheid en circulaire bouw als rode draad

De leden benadrukten het belang van duurzaam bouwen als meer dan een technische vereiste; duurzaamheid zou een functioneel uitgangspunt moeten zijn. Daarbij werd meer bewustzijn over duurzame en circulaire renovaties als kans genoemd: goede voorbeelden verdienen meer zichtbaarheid. Biofysisch bouwen werd aangedragen als een waardevol alternatief voor installaties, en netbewust ontwerpen zou volgens sommigen als ondergrens moeten gelden. Daarnaast werd CO₂-budgettering genoemd als een mogelijkheid om duurzame keuzes te belonen.

Duurzaamheid vormt een van de kernuitgangspunten van het Innovatieprogramma en gezamenlijke ambitie: alle schoolgebouwen dienen in 2050 gezond, adaptief, inclusief en duurzaam te zijn. Daarom moeten alle bouwprojecten binnen het Innovatieprogramma verhoogde prestatie-eisen realiseren. De suggestie om biofysisch bouwen als alternatief voor installaties te benutten, sluit goed aan bij de aanpak in leerlab 1, waarin een productinnovatie op gebied van passiefbouw wordt toegepast. Netbewust ontwerpen is nu nog geen ondergrens binnen het programma, maar zou mede afhankelijk van de uitkomsten in tranche 1, in een vervolgantranche wel als randvoorwaarde kunnen worden opgenomen. CO₂-budgettering is op dit moment geen onderdeel van het programma of van landelijk beleid. De stuurgroep gaat onderzoeken in hoeverre CO₂-budgettering een plek kan krijgen binnen het programma. Deze verkenning vindt plaats gedurende de eerste tranche, met het oog op een mogelijke opname in een tweede tranche.

4. Samenwerking en procesinrichting

Er werd gepleit voor vroegtijdige samenwerking met alle betrokken partijen. Dit voorkomt suboptimale oplossingen en versterkt het draagvlak. De leden verwachten dat de ontwikkeling van standaarden en de kennisdeling via leerlabs zullen bijdragen aan betere en duidelijkere opdrachtverstrekking door bouwheren aan architecten.

Lokaal aanbesteden werd als kans benoemd, niet alleen vanuit duurzaamheidsperspectief, maar ook vanwege het positieve effect op bijvoorbeeld verkeer en bereikbaarheid (verminderen files).

De stuurgroep onderschrijft het belang van vroegtijdige samenwerking met betrokken partijen en verwacht dat hier op lokaal niveau bij ieder bouwproject actief invulling aan wordt gegeven. De stuurgroep geeft dit als aandachtspunt mee voor de verdere uitwerking van de leerlabs. In leerlab 1 wordt bovendien verwacht dat bouwheren aanbesteden via een innovatiepartnerschap. Dit is een vorm van aanbesteden waarbij marktpartijen al in een vroegtijdiger stadium worden betrokken dan bij klassieke aanbestedingsprocedures, waardoor er meer ruimte ontstaat voor gezamenlijke ontwikkeling en kennisdeling.

De stuurgroep erkent het belang van een heldere opdrachtverstrekking en kennisdeling en ziet er daarom op toe dat standaarden en geleerde lessen breed gedeeld zullen worden binnen het Programma Onderwijsruimtevesting en via de Community of Practice.

Het pleidooi voor lokaal aanbesteden wordt als waardevol aandachtspunt meegegeven aan de leerlabs voor nadere uitwerking. De standaarden moeten altijd ruimte bieden om lokaal aan te besteden en samenwerking op te zoeken met lokale partners. Lokaal aanbesteden zal echter geen vereiste worden binnen het programma. Voor tranche 1 kan dit bovendien niet als voorwaarde worden gesteld, omdat dit vooraf niet als zodanig is gecommuniceerd naar potentiële deelnemers. Daarnaast is het in de praktijk mogelijk niet altijd uitvoerbaar, bijvoorbeeld wanneer in een bundel sprake is van projecten met een brede regionale spreiding, of wanneer er lokaal onvoldoende geschikte marktpartijen beschikbaar zijn.

Risico's en aandachtspunten

1. Toekomstbestendigheid: scholen voor de lange termijn

De noodzaak om bij elke stap de lange termijn mee te wegen kwam sterk naar voren. Denk aan leerlingkrimp of -groei, veranderende wijkfuncties en de aanpasbaarheid van gebouwen aan toekomstige onderwijsvisies. Vooral in dorpskernen is meer aandacht nodig voor de multifunctionele rol van scholen. Tijdloos bouwen mag niet leiden tot generieke eenheidsworst; er is juist behoefte aan een flexibel palet van standaardconcepten. Omdat schoolgebouwen vaak decennialang meegaan, is een zorgvuldige balans nodig tussen tijdseigen en tijdloos, generiek en specifiek. Het kind en de samenleving van de toekomst moeten centraal staan, met inspraak van personeel en leerlingen. Tot slot is het van belang dat gebouwen ook na het programma duurzaam en financieel haalbaar blijven, met oog voor Total Cost of Ownership.

De stuurgroep onderschrijft het belang van toekomstgericht bouwen. Binnen het Innovatieprogramma wordt ingezet op het realiseren van schoolgebouwen die voldoen aan de klimaatdoelstellingen van 2050 en hogere prestatie-eisen op het gebied van duurzaamheid, gezondheid, inclusie en onderwijsadaptiviteit. We streven ernaar dat er in de schoolgebouwen

langdurig kwalitatief onderwijs kan worden gegeven. Aanpasbaarheid van gebouwen krijgt daarbij vorm via onderwijsadaptief ontwerp, de verdere mogelijkheden tot aanpasbaarheid van het gebouw zijn mede afhankelijk van ruimtelijke en stedelijke inpassing. De stuurgroep vraagt Ruimte-OK om in de leerlabs te stimuleren dat aanpasbaarheid wordt toegepast waar dat (financieel) haalbaar is, en ziet kansen om dit in een toekomstig leerlab mogelijk verder te verdiepen. Hoewel multifunctioneel ruimtegebruik belangrijk wordt gevonden, is het goed om te benadrukken dat de subsidie vanuit het Nationaal Groeifonds uitsluitend beschikbaar is voor onderwijsvierkante meters. Uiteraard kan een bouwproject groter zijn dan het aantal vierkante meters waar een aanvraag voor wordt gedaan. De stuurgroep signaleert het belang en de toegevoegde waarde van brede maatschappelijke (onderwijs)gebouwen en verwijst hiervoor naar het Programma Onderwijshuisvesting. Binnen het POHV worden er standaarden en producten ontwikkeld die de totstandkoming van MFA's kunnen stimuleren.

De stuurgroep deelt het uitgangspunt dat er een balans moet worden gevonden tussen tijdseigen en tijdloos, generiek en specifiek en dat standaardisatie niet moet leiden tot eenheidsworst. Dit komt tot uiting in het programma middels het generiek PvE en de hogere prestatie-eisen, waarin er nog voldoende ruimte is voor bouwprojecten om locatiespecifieke, contextspecifieke en onderwijsspecifieke keuzes te maken.

Ook het perspectief van leerlingen en onderwijspersoneel wordt belangrijk geacht, de stuurgroep vraagt Ruimte-OK om dit te stimuleren in de bouwprojecten en hierover een korte beschrijving op te nemen in de voortgangsrapportage.

Daarnaast hecht de stuurgroep veel waarde aan het principe van Total Cost of Ownership (TCO). Dit vormt een belangrijk uitgangspunt binnen het programma en zal gedurende het hele traject, van het begin van het bouwontwikkelproces tot en met de monitoring en evaluatie van de gerealiseerde bouwprojecten, nadrukkelijk aandacht krijgen.

2. Financiële en bestuurlijke randvoorwaarden

Een belangrijk aandachtspunt dat door meerdere leden werd genoemd, is de grote rol die de financiële afwegingen van gemeenten spelen. Dit kan beperkingen opleveren voor schoolbesturen, zeker wanneer hun plannen niet volledig aansluiten bij de gemeentelijke IHP-cycli. Ook werd de korte aanvraagtermijn als risicovol benoemd; het maakt het moeilijk om tot goede afstemming en match met gemeentelijke plannen te komen. Verder leeft de zorg dat de uitvoering van het programma en het leerlabtraject een grote tijdsbelasting vormt voor schooldirecteuren, wat lastig te combineren is met hun reguliere taken.

De stuurgroep is zich ervan bewust dat het ravijnjaar en de financiële tekorten bij gemeenten uitdagingen en risico's met zich meebrengen voor de uitvoering van het programma. Een evaluatie van de aanmeldingen van de eerste tranche is voorzien. Mocht daaruit, of tijdens de uitvoering, blijken dat de korte aanvraagtermijn of financiële knelpunten een wezenlijke belemmering vormen, dan zal de stuurgroep pogen deze knelpunten in de tweede tranche weg te nemen en dit betrekken bij de verdere besluitvorming. Zoals eerder genoemd valt extra rijksbekostiging echter buiten de scope van het programma. Het bouwen van scholen vraagt veelal geen forse tijdsinvestering van onderwijsgevend personeel, maar wel van het bestuur of de directie. Ruimte-OK biedt leerlabgerichte ondersteuning, waarmee deelname aan het programma, in combinatie met aangeboden standaarden, schoolbesturen ook kan ontlasten.

3. Inclusie en gespecialiseerd onderwijs

Er is brede steun voor het belang van inclusie, maar ook zorgen. Wat verstaan we precies onder inclusie? En sluit dat altijd aan bij wat kinderen daadwerkelijk nodig hebben of willen? Leden benadrukten dat het essentieel is om vanaf de start inclusie breed te benaderen en de doelgroep, zoals leerlingen en onderwijspersoneel met meervoudige en complexe beperkingen, actief te betrekken bij het vormgeven van plannen. Tegelijkertijd werd erop gewezen dat gespecialiseerde scholen op aparte locaties niet vergeten mogen worden. Het denken over inclusie vraagt om regionaal maatwerk: hoe organiseer je een dekkend netwerk, met bijvoorbeeld extra voorzieningen geconcentreerd op een aantal plekken? Daarbij leeft bij sommige leden de zorg dat inclusie onvoldoende prioriteit krijgt in het programma en zij slechts symbolisch meedoen in de programmaraad zolang voldoende financiële middelen of hogere prioritering hiervoor ontbreken.

De stuurgroep onderstreept het belang van inclusieve onderwijshuisvesting. Om inclusie in het Innovatieprogramma verder te kaderen, wordt aangesloten bij het ontwerp kader en de aanbevelingen uit het onderzoek *Bouwstenen voor inclusievere scholen*. Dit kader is gebaseerd op het principe van universal design en biedt richtlijnen voor maatregelen die bijdragen aan een toegankelijke en inclusieve leeromgeving voor alle leerlingen, leerlingen met en zonder ondersteuningsbehoeften. Ook wordt de NEN-norm 9120 behandeld binnen de leerlabs. De stuurgroep wil graag bouwheren stimuleren om de doelgroep te betrekken in de ontwerpfase van bouwprojecten. De stuurgroep vraagt Ruimte-OK om in de uitwerking en uitvoering van de leerlabs aandacht te besteden aan participatie en het betrekken van de doelgroep, en verzoekt de leerlabmanagers om in de voortgangsrapportage kort te beschrijven of en op welke wijze deze participatie in de praktijk vorm krijgt.

De stuurgroep acht het organiseren van een dekkend netwerk in eerste plaats een lokale, politieke en beleidsmatige verantwoordelijkheid van gemeenten en schoolbesturen. Het Innovatieprogramma richt zich op de ondersteuning en subsidiering van circa 132 bouwprojecten en heeft daarmee niet de schaal of bevoegdheid om landelijke sturing te geven op regionale dekking. De stuurgroep doet dan ook een appel op gemeenten en schoolbesturen om, bijvoorbeeld in het kader van de Integrale Huisvestingsplannen (IHP's), zorgvuldig af te wegen welke projecten worden voorgedragen voor deelname aan het programma en de beweging naar inclusief onderwijs hierbij mee te laten wegen.

Tegelijkertijd is de stuurgroep zich bewust van de spanning tussen de gewenste ambities en realisatiemogelijkheden: inclusieve onderwijshuisvesting vraagt om extra investeringen, terwijl de beschikbare middelen beperkt zijn. De stuurgroep hecht grote waarde aan de deelname van partijen die zich richten op inclusie, en acht hun perspectief waardevol voor het programma. Hoewel de mogelijkheden begrensd zijn, hoopt de stuurgroep samen met deze partijen concrete stappen te kunnen zetten richting meer inclusieve onderwijshuisvesting.

4. Ontwerp, gebruik en beleving

Meerdere leden benadrukten dat het ontwerp niet alleen moet inspelen op huidige onderwijskundige visies, maar ook op de beleving van gebruikers. Sfeer, zintuiglijke en vriendelijke routing, akoestiek, licht en toegankelijkheid werden benoemd als cruciale aspecten voor welzijn en concentratie. Daarnaast is er meer aandacht nodig voor gedeeld ruimtegebruik door partijen zoals kinderopvang, zorg en welzijn, en de koppeling met de buitenruimte, waaronder het schoolplein. Dit vraagt om slimme, flexibele en modulaire ontwerpprincipes die

samenwerking faciliteren en bijdragen aan inclusieve, toekomstbestendige voorzieningen. Verkeersveiligheid rondom de school werd daarbij als een belangrijk randvoorwaardelijk aspect genoemd (ook i.h.k.v leerlingenvervoer).

De stuurgroep onderschrijft het belang van zowel onderwijsadaptiviteit als de positieve beleving van gebruikers. Aspecten zoals sfeer, zintuiglijke routing, akoestiek, licht en toegankelijkheid zijn opgenomen in het o.a. het Programma van Eisen en komen terug in de inclusieve maatregelenlijst vanuit het ontwerp kader voor inclusieve schoolgebouwen. Gedeeld ruimtegebruik met bijvoorbeeld kinderopvang of zorgpartijen valt buiten de reikwijdte van dit Innovatieprogramma, dat zich richt op onderwijsvierkante meters. Binnen het bredere Programma Onderwijsruimtevesting krijgt multifunctioneel ruimtegebruik meer aandacht. De koppeling met buitenruimte en verkeersveiligheid valt buiten de formele scope, maar bij projectspecifieke vragen kan Ruimte-OK hier in de ondersteuning desgewenst aandacht aan besteden.

5. Organisatie van het programma en leerlabs

Er werden zorgen gedeeld over de uitvoerbaarheid en complexiteit van het programma. Zo werd gewezen op het belang van een heldere communicatie over wat precies wordt verwacht in relatie tot de subsidie. Leden benadrukten de noodzaak van samenhang en kennisdeling tussen de leerlabs, waarbij niet alleen de inhoudelijke opbrengsten per lab, maar ook het onderlinge leerproces centraal moeten staan. Een adaptieve en iteratieve opzet vereist bovendien een vroegtijdige betrokkenheid van de OBT-sector, evenals marktpartijen met kennis van scholenbouw, waaronder het MKB. Daarbij is brede toegankelijkheid belangrijk, net als gelijke inspraak van alle partijen en belanghebbenden. Tegelijkertijd werd gewezen op het belang van het lerend vermogen binnen en tussen de leerlabs, zowel op managementniveau als op uitvoerend niveau. Tot slot werd opgemerkt dat het nu nog onvoldoende zichtbaar is hoe het iteratieve leerproces concreet wordt vormgegeven.

De stuurgroep onderstreept het belang van duidelijke communicatie richting deelnemers over de verwachtingen en verplichtingen die samenhangen met het ontvangen van subsidie. Op de website van DUS-I wordt specifiek ingegaan op de verplichtingen die voortvloeien uit de subsidie en deelnemers zullen een beschikking ontvangen waarin deze nader worden toegelicht. Daarnaast zijn de verwachtingen en verplichtingen onderwerp van het verplichte gesprek dat voorafgaand aan de subsidieaanvraag is gevoerd door Ruimte-OK met de aanvragers.

Daarnaast hecht de stuurgroep veel waarde aan samenhang en kennisdeling tussen de verschillende leerlabs en verzoekt Ruimte-OK om dit proces zorgvuldig te faciliteren en actief te bewaken. Tot slot wordt Ruimte-OK verzocht om nader te specificeren hoe het iteratieve leerproces binnen het programma concreet wordt ingericht, met daarbij expliciete aandacht voor de momenten waarop de OBT-sector en marktpartijen worden betrokken.

6. Kennisdeling, opschaling en borging

Kennisdeling moet volgens de leden niet alleen online plaatsvinden, maar ook proactief worden ingebracht in de sector. Daarbij wordt geadviseerd om te verkennen hoe kennis en ervaringen uit de leerlabs actief kunnen worden gedeeld en versterkt via bestaande initiatieven en samenwerkingsverbanden, zoals DigiGO, TKI Bouw en Techniek en vergelijkbare platforms. Leden missen een expliciete strategie voor opschaling & verbreding. Daarnaast benoemden de

leden dat het van belang is om de mogelijke gevolgen voor bestaande regelgeving, zoals het Bouwbesluit en andere relevante normen, expliciet mee te nemen in de uitwerking van het programma. Leden signaleren dat hogere eisen en normen verplicht gesteld zouden moeten worden. Bovenwettelijke ambities en eisen zetten de haalbaarheid en betaalbaarheid van huisvestingsprojecten onder druk.

De stuurgroep hecht groot belang aan actieve kennisdeling. Ruimte-OK heeft de verantwoordelijkheid om zorg te dragen voor een brede verspreiding van ontwikkelde standaarden, praktijkvoorbeelden en kennis via onder meer de website en de Community of Practice. Waar mogelijk zal er verbinding worden gemaakt met andere platforms en initiatieven, en in de Community of Practice kunnen ook personen van andere relevante platforms en initiatieven aansluiten om kennis op te halen en te delen. Een expliciete strategie voor opschaling en verbreding van geleerde lessen en werkwijzen is in ontwikkeling en zal aansluiten bij de implementatiestrategie van het Programma Onderwijshuisvesting. Voor draagvlak in de sector is het belangrijk dat zaken pas opgeschaald worden als deze in de praktijk echt blijken te werken. Er zijn onderdelen van het programma waarbij je dat pas gedurende de exploitatiefase kunt bepalen, wat buiten de tijdshorizon van het programma kan vallen. Wat betreft mogelijke implicaties voor bestaande wet- en regelgeving, zoals het Bouwbesluit, zal bij bewezen effectiviteit van de ontwikkelde standaarden overwogen worden om deze in regelgeving te verankeren.

7. Netcongestie en stikstofproblematiek

Leden wezen op de risico's van netcongestie en de stikstofproblematiek, die van directe invloed kunnen zijn op de haalbaarheid en doorlooptijd van bouwprojecten. Er wordt gesignaleerd dat er nu onvoldoende aandacht is voor netbewust en energiezuinig bouwen binnen het programma. De leden signaleren dat sturing op CO₂, de EPBD en WLC (Whole Life Carbon) nu ontbreekt. Zij geven aan dat deze thema's, inclusief emissieloos bouwen, als structureel aandachtspunt binnen het programma verankerd zouden moeten worden. Geadviseerd wordt om expliciet aan te sluiten bij het convenant Schoon en Emissieloos Bouwen en de Uitvoeringsagenda Zero Emissiezones. Ook wordt voorgesteld het programma actief te verbinden met lopende initiatieven zoals het Landelijk Actieprogramma Netcongestie en Project Netbewuste Nieuwbouw, en binnen de leerlabs aandacht te besteden aan technische haalbaarheid, slimme oplossingen en samenwerking met relevante partijen.

De stuurgroep onderkent dat netcongestie en de stikstofproblematiek risico's met zich meebrengen voor de haalbaarheid en voortgang van bouwprojecten. Deze ontwikkelingen worden gedurende de looptijd van de tranche en het programma nauwlettend gemonitord. Indien blijkt dat deze externe factoren de voortgang substantieel belemmeren, zal de stuurgroep waar mogelijk passende bijsturingsmaatregelen overwegen. Ook zal kennis ingebracht worden vanuit het Kennis- en Innovatieplatform Verduurzaming Maatschappelijk Vastgoed (KIP MV).

CO₂, de EPBD en WLC maken zijn op dit moment geen onderdeel van de sturing binnen het programma. Er wordt in de eerste tranche wel nadrukkelijk gestuurd op deelname van gebouwen met de slechtste energielabels, omdat hier de grootste duurzaamheidswinst te behalen valt. Er worden hogere eisen gesteld aan gebouwgebonden CO₂-uitstoot van het energieverbruik dan de huidige bouwregelgeving, namelijk minstens energieneutraal, indien mogelijk. Zolang wet- en regelgeving op het gebied van CO₂, EPBD en WLC nog in ontwikkeling is, wordt gekozen voor terughoudendheid in aanvullende programmatische eisen, om

uitvoerbaarheid te waarborgen. Verdere verplichtingen kunnen, mede gezien knelpunten zoals netcongestie, een extra belemmering vormen. Zodra wettelijke kaders veranderen, zal het programma de standaarden hierop aanpassen. De stuurgroep zal (de ontwikkelingen op) deze thema's volgen en onderzoeken of aanvullende sturing op CO₂, EPBD en WLC in een volgende tranche mogelijk en wenselijk is. De stuurgroep zal samen met Ruimte-OK kennisnemen van de genoemde initiatieven zoals het Landelijk Actieprogramma Netcongestie en verkennen of en hoe aansluiting binnen het programma zinvol en mogelijk is.

8. Structurele monitoring en evaluatie

Monitoring en evaluatie moeten vanaf de start helder en SMART worden gedefinieerd: wat wordt wanneer, hoe en met welk doel gemeten? Naast kans- en risicoanalyses is het belangrijk te beseffen dat ook de kwaliteit van samenwerking en proces een bepalende factor is voor succes; niet alleen de fysieke uitkomst, maar vooral de mensen die het dragen, maken het verschil. Leden benadrukten het belang van participatief ontwerp en monitoring, waarbij jongeren niet alleen inspraak krijgen, maar ook daadwerkelijk zeggenschap, zodat hun ervaringen en perspectieven structureel worden meegenomen in het leerproces en in de doorontwikkeling van het programma. De monitoring moet nadrukkelijk gericht zijn op de gebruiker en diens gebruikservaring.

De leden zien graag dat het programma inzichtelijk maakt wat een renovatie/nieuwbouwproces vergt en hoeveel personele inzet daarvoor nodig is. Daarnaast wensen de leden dat er binnen het IPOHV kan worden onderzocht op welk niveau de opgave het beste past.

De monitoring en evaluatie van het Innovatieprogramma is nader uitgewerkt; Ruimte-OK en OCW zullen hiervan een beknopte weergave met de programmaraad delen. De stuurgroep onderschrijft het belang van een bredere blik op succes, waarbij ook de kwaliteit van samenwerking en het proces worden betrokken. Zowel de samenwerking binnen de leerlabs en in de bundels, als de ervaring met het bouwproces en het gebruik van verschillende standaarden, worden meegenomen in de vragenlijsten die Ruimte-OK uitzet in het kader van de monitoring. Ook het perspectief van de eindgebruiker, waaronder leerlingen/jongeren, is hier onderdeel van, onder meer via het afnemen van gebruikersenquêtes.

De stuurgroep begrijpt de wens om personele inzet inzichtelijk te maken. Het structureel monitoren van personele inzet valt echter buiten de scope van dit programma. Het in kaart brengen van inzet vraagt een inspanning van de deelnemers. Daarnaast kan de organisatie en verdeling van inzet per project sterk verschillen, wat het lastig maakt om eenduidige of vergelijkbare conclusies te trekken. De extra inzet die gevraagd wordt binnen de leerlabs zou daarnaast ook een vertekend beeld kunnen geven ten opzichte van reguliere projecten.

Een onderzoek naar het optimale schaalniveau waarop de huisvestingsopgave zou moeten worden belegd, valt eveneens buiten de scope van dit programma. Dit betreft een fundamentele beleidsvraag die een bredere interbestuurlijke afweging vereist, opgaveafhankelijk kan zijn en niet binnen de kaders van het Innovatieprogramma kan worden opgepakt.

9. Selectieproces en criteria leerlabs

Leden van de raad geven aan dat het nog niet volledig duidelijk is in hoeverre het mogelijk is om de subsidiegelden vanuit het IPOHV te combineren met DUMAVA middelen. Zij zien dit graag uitgewerkt in een Q&A en bevelen aan om dit ook in de communicatie-uitingen van zowel het IPOHV als DUMAVA op te nemen.

De leden gaven aan nog niet volledig zicht te hebben op de wijze waarop projecten worden geselecteerd. De leden zien graag dat de loting op basis van kwalitatieve criteria plaatsvindt en dat er rekening wordt gehouden met geografische spreiding en toegankelijkheid voor kleinere en middelgrote bouwbedrijven. Daarnaast vinden leden het belangrijk dat er voldoende aandacht is voor kindcentra in de selectie. Op het moment dat de visie op integrale kindcentra ontbreekt in de selectie, dreigt dit ook onvoldoende door te werken in de standaardisatie. Leden geven aan dat er juist behoefte is aan standaardisatie die samenwerking tussen scholen, kinderopvang en gemeenten faciliteert en ondersteunt.

Het is mogelijk om DUMAVA-subsidie met de IPOHV-subsidie te combineren. Meer informatie hierover is inmiddels opgenomen in de Q&A. Daarnaast heeft Ruimte-OK hierover actief gecommuniceerd met potentiële deelnemers, is het aan bod gekomen tijdens de verplichte gesprekken en zijn vragen hierover beantwoord door Ruimte-OK om eventuele onduidelijkheden weg te nemen.

De stuurgroep heeft besloten om de selectie van projecten via een lotingssystematiek vorm te geven. Deze keuze is gemaakt om een transparant, objectief en uitvoerbaar selectiemechanisme te hanteren. Deelname aan het Innovatieprogramma is nadrukkelijk het startpunt voor gezamenlijke ontwikkeling. Binnen het programma worden projectplannen en Programma's van Eisen ontwikkeld in de leerlabs, en ook vindt de aanbesteding plaats gedurende deze fase. De kwaliteit van plannen kan daarom vooraf niet worden beoordeeld, omdat deze nog niet bestaan op het moment van selectie. De verwachting is dat de projecten geografisch over het land verspreid zullen zijn. Mocht uit de evaluatie van de aanmeldingen en de ingelote projecten blijken dat dit tegenvalt, dan neemt de stuurgroep dit mee als aandachtspunt voor de volgende tranches.

De stuurgroep begrijpt de zorg dat de visie op integrale kindcentra en samenwerking met zorg- en opvangpartners onvoldoende wordt meegenomen. Doordat het Innovatieprogramma is gericht op de onderwijsvierkante meters wordt het structureel faciliteren van bredere maatschappelijke functies bemoeilijkt. De stuurgroep onderkent echter het belang van standaardisatie die samenwerking tussen scholen, kinderopvang en gemeenten mogelijk maakt en ziet hiervoor mogelijkheden binnen het POHV.

10. Technologie en digitalisering

Leden geven aan dat aandacht voor technologie, digitalisering, toegankelijk leermateriaal en smart buildings is gewenst.

De stuurgroep wijst erop dat aandacht voor technologie, digitalisering, toegankelijk leermateriaal en het onderwijsaanbod buiten de scope van het Innovatieprogramma Onderwijshuisvesting valt. Hoewel smart buildings mogelijk binnen projecten worden gerealiseerd en kansen kunnen bieden voor het onderwijs, richt het programma zich

uitsluitend op de fysieke realisatie van onderwijshuisvesting. Het is aan scholen zelf om te bepalen hoe zij invulling geven aan hun onderwijsaanbod.

11. Extra leden in de programmaraad

Er werd voorgesteld drie experts toe te voegen aan de programmaraad: op het gebied van binnenklimaat, buitenruimte en Building4Belonging. Deze thema's werden benoemd als cruciaal voor inclusie. Een wetenschapper zou helpen de opgedane kennis structureel te verankeren.

Expertise op het gebied van binnenklimaat is al geborgd via de vertegenwoordiging van Gebouwtechnologie NL (waar Binnenklimaat NL onder valt) evenals door deelname van NL Ingenieurs en Techniek NL. Buitenruimte valt buiten de formele scope van het Innovatieprogramma Onderwijshuisvesting. Mocht een toekomstig leerlab hier wel expliciet op ingaan, dan kunnen er mogelijk veranderingen plaatsvinden in de deelname van programmaraadleden. Kennis over buitenruimte is wel ingebracht bij het ontwikkelen van bepaalde standaarden die vanuit het POHV beschikbaar gesteld worden. Deze standaarden worden als kennis ingebracht in de leerlabs zodra deze breed beschikbaar gesteld kunnen worden.

De programmaraad is samengesteld uit belangenbehartigers en vertegenwoordigers van de vier subgroepen: onderwijs, gemeenten, inclusie en markt. Het is daarom niet passend om een onderzoeker van Building4Belonging of een wetenschapper als vast lid op te nemen. Er is bewust voor gekozen om expertise op een andere wijze in de governance te borgen, namelijk via Ruimte-OK. Wel ziet de stuurgroep nadrukkelijk de meerwaarde van wetenschappelijke expertise. Expertise krijgt op verschillende niveaus en momenten binnen het programma een plek. Zo zijn wetenschappelijke onderzoekers betrokken bij de monitoring en evaluatie van leerlab 3, en kunnen zij of andere experts op verzoek worden uitgenodigd om tijdelijk aan te sluiten bij de programmaraad wanneer specifieke kennis of reflectie gewenst is. De onderzoekers van Building4Belonging en wetenschappers kunnen bovendien ook kennis en expertise delen in de CoP en bij de productontwikkeling van het POHV waar zij bij worden betrokken. Ruimte-OK zal bovendien aanvullende expertise inhuren binnen het programma indien dit nodig blijkt.

Bijlage 1: Begrippenlijst

Adaptief schoolgebouw: schoolgebouw dat flexibel is ingedeeld, waardoor het gebouw aanpasbaar is aan toekomstige nieuwe onderwijsconcepten en een toekomstige nieuwe indeling van installaties.

Bouwproject: technisch, functioneel en in de tijd samenhangend geheel van werkzaamheden ten behoeve van een schoolgebouw.

Biofysisch bouwen: is een benadering waarbij gebouwen zo ontworpen en gebouwd worden dat ze de interactie tussen mens en natuur maximaliseren, met een focus op het creëren van gezonde, comfortabele en energie-efficiënte leefomgevingen.

Bundel: groep van drie bouwprojecten binnen hetzelfde leerlab waarin ten minste twee bevoegde gezagsorganen en twee of drie gemeenten participeren.

Community of Practice (CoP): De Community of Practice van Ruimte-OK is een community bestaande uit professionals en belanghebbenden die zich bezighouden met het vraagstuk onderwijshuisvesting. Binnen deze community wordt kennis gedeeld, opgedaan en gezamenlijk ontwikkeld. De CoP verbindt partijen, stimuleert samenwerking en draagt bij aan optimale kennisdeling en -benutting. Iedereen met interesse of betrokkenheid kan zich bij het platform aansluiten en actief meedenken over relevante thema's in het veld.

DUMAVA: de subsidieregeling Duurzaam Maatschappelijk Vastgoed (DUMAVA) is een subsidieregeling gericht op het verduurzamen van maatschappelijke gebouwen met als doel het verminderen van energieverbruik en CO₂-uitstoot.

DUS-I: Dienst Uitvoering Subsidies aan Instellingen.

Energielabel: schriftelijke verklaring over de energiestaat van een gebouw als bedoeld in bijlage I bij artikel 1.1 van het Besluit bouwwerken leefomgeving.

ENG: energieneutraal, hetgeen betekent dat het primair fossiel energiegebruik kleiner of gelijk is aan 0 kWh/m² gebruiksoppervlakte per jaar conform NEN NTA 8800.

IHP: een IHP, of Integraal Huisvestingsplan, is een plan waarin een gemeente samen met schoolbesturen de langetermijnvisie voor de huisvesting van scholen vastlegt. In het plan worden de doelen, investeringen en de rolverdeling tussen gemeente en schoolbesturen beschreven.

Inclusief schoolgebouw: schoolgebouw met passende voorzieningen waarbij ruimte is voor individuele zorg, verzorging of ondersteuning, om participatie en een goede leeromgeving voor alle leerlingen te realiseren, ook voor leerlingen die speciale onderwijszorg en extra ondersteuning behoeven, waarbij het gebouw de mogelijkheid biedt tot samenwerking met partners gericht op inclusie.

Innovatiekosten: kosten om te komen tot een vernieuwing in product of proces met als doel deze vernieuwing in de praktijk te kunnen toetsen en valideren.

IPS-principe/Innovatiepartnerschap Schoolgebouwen: IPS verwijst naar het Innovatiepartnerschap Schoolgebouwen. IPS Amsterdam is een vernieuwde

aanbestedingsaanpak waarin drie consortia in samenwerking met de gemeente Amsterdam en schoolbesturen bouwconcepten voor duurzame, flexibele en hoogwaardige integrale kindcentra ontwikkelden.

Kennis- en innovatieplatform verduurzaming maatschappelijk vastgoed (KIP MV): het KIP MV is een platform met aangesloten organisaties van de sectoren zorg, sport, monumenten, musea, onderwijs, kinderopvang en gemeenten. Binnen het platform wisselen zij kennis uit, worden goede voorbeelden gedeeld en innovaties aangejaagd.

Leerlab: een leerlab is een onderzoeksomgeving gericht op het doorontwikkelen van innovaties om schoolgebouwen toekomstbestendig te maken. In een leerlab ontwikkelt een verzameling van partijen kennis over een specifieke innovatievraag én passen zij deze toe in de bouw of renovatie van schoolgebouwen. Er zijn drie leerlabs in tranche 1: leerlab 1 parametrisch bouwen, leerlab 2 processen en procedures en leerlab 3 inclusieve scholen.

Nationaal Groeifonds (NGF): het Nationaal Groeifonds is een investeringsfonds van de Nederlandse overheid met als doel het duurzame vermogen van Nederland te versterken door samen met initiatiefnemers te investeren in projecten die zorgen voor economische groei op lange termijn.

NEN 9120: NEN 9120 is een Nederlandse norm die prestatie-eisen vaststelt voor de toegankelijkheid en bruikbaarheid van gebouwen. Het is een norm die geldt voor zowel nieuwbouw als bestaande gebouwen, en bij renovatie- en onderhoudsprojecten. De norm is bedoeld om ervoor te zorgen dat gebouwen toegankelijk zijn voor iedereen, ongeacht hun achtergrond, leeftijd of mogelijkheden.

OBT-sector: de term OBT-sector verwijst naar de Ontwerp-, Bouw- en Technieksector. Deze sector omvat bedrijven en organisaties die betrokken zijn bij het ontwerpen, bouwen en onderhouden van gebouwen, infrastructuur en andere technische projecten.

Parametrisch bouwen en het parametrisch model: Met parametrisch bouwen bedoelen we het realiseren van (geüniformeerde) schoolgebouwen waarbij gebruik wordt gemaakt van een parametrische oplossing c.q. model. In een parametrisch model kunnen op basis van digitale data verschillende ontwerp oplossingen worden gegenereerd. Het parametrisch basismodel is een digitale, geautomatiseerde en dynamische (3d-)tool waarmee op basis van vooraf gedefinieerde parameters (geometrische, bouwfysische, constructieve, energetische, TCO) en hun relatie geoptimaliseerde integrale ontwerpkeuzes gemaakt kunnen worden. Dit zónder de definitieve materialisatie en uitvoering voor te schrijven.

Programma Onderwijshuisvesting: Het Programma Onderwijshuisvesting is een initiatief van het ministerie van OCW. Het programma wordt aangestuurd door een gezamenlijke stuurgroep bestaande uit OCW, de PO-Raad, VO-raad en de VNG. In het programma wordt een programmatische en integrale aanpak ontwikkeld, waarmee voorbereiding op de versnelling en kwalitatieve verbetering van de (verouderde) huisvestingsvoorraad gerealiseerd kan worden, mits hiervoor voldoende middelen beschikbaar komen.

Programma van Eisen (PvE): een programma van eisen (PvE) is een document waarin alle functionele en technische eisen en wensen voor een project worden vastgelegd. Het dient als

leidraad voor de opdrachtgever en de uitvoerende partijen, zoals aannemers en bouwbedrijven, en beschrijft wat het eindresultaat moet zijn.

Frisse Scholen 2021: eisen met betrekking tot het realiseren van een goed binnenmilieu en een lage energierekening zoals gepubliceerd door Rijksdienst voor Ondernemend Nederland met publicatienummer RVO-079-2021/BR-DUZA (bij publicatie van een nieuwe versie wordt deze uiteraard meegenomen in het programma).

Programmabureau: Kenniscentrum Ruimte-OK dat de programmaorganisatie van het Innovatieprogramma Onderwijshuisvesting voor zijn rekening neemt.

(Bestuurlijke) stuurgroep: met de bestuurlijke stuurgroep wordt in deze context de stuurgroep van het Innovatieprogramma Onderwijshuisvesting bedoeld, bestaande uit bestuurders van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), PO-Raad en de VO-raad.

Technology Readiness Level: methode voor het vaststellen van de mate van ontwikkeling van een technologie.

Total Cost of Ownership (TCO): TCO staat voor Total Cost of Ownership. Het is een financiële analyse die alle kosten, zowel directe als indirecte, in kaart brengt die gemoeid zijn met het bezit en gebruik van een product of dienst gedurende de gehele levenscyclus, oftewel de totale gebruikstijd.

Tranche: binnen het Innovatieprogramma Onderwijshuisvesting verwijst een tranche naar één van de drie opeenvolgende rondes waarin scholen subsidie kunnen aanvragen en hun bouwproject kunnen starten. Elke tranche vertegenwoordigt een afgebakend tijdvak waarin een selectie van schoolgebouwen wordt meegenomen in het programma. In totaal zijn er drie tranches gepland; de eerste tranche omvat 28 schoolgebouwen. In de tweede en derde tranche volgen nog meer projecten.